

Poganska vjerovanja Hrvata prije kristijanizacije

Knapić, Elizabeta

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:828314>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ELIZABETA KNAPIĆ

Poganska vjerovanja Hrvata prije kristijanizacije

Završni rad

Pula, 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ELIZABETA KNAPIĆ

Poganska vjerovanja Hrvata prije kristijanizacije

Završni rad

JMBAG: 601983 11 0303077535 8, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij povijesti

Predmet: Uvod srednji vijek

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Maurizio Levak

Pula, rujan 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika
_____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni
rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se
oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija.
Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je
prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava.
Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj
visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 1. rujna 2021.

Student

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom _____

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 1. rujna 2021.

Potpis

SADRŽAJ:

1. Uvod	6
2. Slavenski panteon	7
3. Perun i Volos	9
4. Mokoš	14
5. Jarovit i Mara	16
6. Kalendar i slavlja	18
6.1 Koleda	19
6.2 Poklade	21
6.3 Jurjevo	23
7. Kršćanski ekvivalenti poganskih božanstava	25
8. Zaključak	27
9. Literatura	28
10. Sažetak	30
11. Summary	30

1. Uvod

Do prihvaćanja kršćanstva stanovništvo Europe je bilo politeističko, s izuzetkom pripadnika židovske dijaspe. Dok današnji svijet često na stara vjerovanja gleda kao na puka praznovjerja, nekada su to bila legitimna vjerovanja društva. Većina današnjih europskih društava je najvećim dijelom kršćanska. Među njima je i hrvatsko. No, i u mnogim današnjim vjerovanjima i običajima, koji se generalno smatraju kršćanskima, nalazimo korijene poganskih pretkršćanskih vjerovanja. Dok je razvojem pop kulture rastao interes za razne mitologije, među kojima su grčka i nordijska pri samome vrhu, zanimanje za slavensku mitologiju je slabije. Upravo je slavenska mitologija ona na kojoj će biti primarni fokus ovog rada. Koristeći se povijesnim izvorima i literaturom, pokušat ćemo ovim radom prikazati vjerovanja Hrvata prije prelaska na kršćanstvo, no i objasniti kako su se ta vjerovanja razvijala i djelomično sačuvala kroz povijest. Također ćemo objasniti na koji su se način manifestirala kroz običaje koji su kasnije smatrani izvorno kršćanskima te kako su se poganska i kršćanska vjerovanja ispreplitala kroz povijest na području Hrvatske i uže okolice.

2. Slavenški panteon

Najprije je potrebno objasniti neke od ključnih pojmova kojima ćemo se koristiti. Prvi od tih pojmova je panteon (lat. *pantheon* < grč. *πάνθειον*: hram svih bogova). U religiologiji, je sveukupnost božanstava koja se časte u nekoj politeističkoj religiji, izdiferenciranih kroz mitove i kultove, u stanovito vrijeme poredana u panteon. U njemu do izražaja dolazi sažetak božanskoga djelovanja kako kroz dominaciju glavnog božanstva ili božanskoga para, zasnovan na genealoškom ili vladarskom prioritetu, tako i kroz funkcije i kompetencije za svako pojedino božanstvo.¹

Mnogima je prva asocijacija pri spomenu panteona čuvena antička građevina u Rimu. Završen oko 126. za vrijeme vladavine cara Hadrijana,² rimski Panteon i u današnje vrijeme izaziva strahopoštovanje. Dok se riječ panteon najčešće povezuje s rimskim hramom, taj isti pojam može označavati i pomalo apstraktnu ideju božanskog postojanja u mnogoboštvu. Teško je pružiti jedinstvenu definiciju panteona, isto tako teško je rekonstruirati određene panteone s obzirom na količinu izvora kojima se možemo koristiti. Rimski panteon, primjerice, ima mnoštvo izvora s poprilično jasnim i definiranim opisima božanstava, njihovih međusobnih odnosa i sl. Jedan od glavnih izvora pri rekonstruiranju rimske stare vjere djelo je *Metamorfoze* koje je napisao Publije Ovidije Nazon početkom 1. stoljeća. Napisane u gotovo 12.000 heksametara, pružaju detaljan opis ne samo rimskog, već i grčkog panteona s obzirom na to da rimska mitologija vuče svoje korijene upravo iz grčke mitologije. Nije iznenađujuće da nam je civilizacija poput rimske ostavila mnoštvo izvora o svojoj religiji, ako uzmemo u obzir razinu razvijenosti rimske kulture, umjetnosti i književnosti. No, kada je riječ o slavenškom panteonu, situacija je zamršenija od one rimske. Naime, manjak pisanih izvora otežao je rad znanstvenicima koji su se bavili slavenškom mitologijom.

Kada govorimo o općenito slavenškoj, a i samoj hrvatskoj mitologiji, valjalo bi nešto reći i o tom pojmu. Mitologija (mito- + -logija) je sustavno proučavanje mitova,

¹ „Panteon“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=46474>, 11. 8. 2021.

² „Pantheon“, *History.com Editors*, HISTORY, Publisher: A&E Television Networks, Last Updated: August 21, 2018, Original Published Date: January 31, 2018., <https://www.history.com/topics/ancient-greece/pantheon>, 12. 8. 2021.

njihova sadržaja, oblika, značenja i postanka. U tom smislu mitologija se razlikuje od mitografije, tj. bilježenja mitova. Mitologijom se naziva i skup mitova neke religije, etnije ili civilizacije.³

No, osim izraza mitologija, možemo se koristiti i hrvatskom inačicom tog međunarodnog izraza grčkog podrijetla, a to je bajoslovlje.⁴ Hrvatske riječi *bajati* i *sloviti* imaju isto značenje kao i riječi *mythos* i *logos*, no podrijetlo im se razlikuje. Dok su *mythos* i *logos* grčkoga podrijetla, *bajati* i *sloviti* su praslavenskoga podrijetla. Dakle, bajoslovlje je ni više ni manje nego *slovo o basnama*, razumski govor o pripovijedanju o bogovima.⁵

Dok su pisani izvori koji nam objašnjavaju slavensku mitologiju malobrojni, oni koji nam objašnjavaju izričito hrvatsku mitologiju praktički su nepostojeći. Stoga tom problemu treba prići oprezno. Hrvatska mitologija još nije potpuno rekonstruirana, upravo zbog manjka izvora. No, svjesni smo činjenice da je hrvatska mitologija kao dio slavenske itekako postojala. Da bismo došli do objašnjenja hrvatskih starih vjerovanja, potrebno je također istražiti vjerovanja ostalih slavenskih naroda srodnih Hrvatima.⁶ Istraživanjem i umrežavanjem skromnog broja pisanih izvora možemo stvoriti predodžbu starih vjerovanja slavenskih naroda, pa tako i Hrvata.

Slaveni su, dok su još postojali kao jedinstvena zajednica prije 6. stoljeća, živjeli bez upotrebe pisma. Sredstvo komunikacije najbližije pismu bili su štapići s izrezbarenim znakovima koje su koristili u svrhu gatanja.⁷ Prvi opširniji pisani izvor kojim se možemo koristiti u svrhu rekonstruiranja stare vjere Slavena drevni je *Kijevski ljetopis*. Naime, iako je Olga, udovica ruskog kneza Igora, primila kršćanstvo u Carigradu 957. te se preimenovala u Helenu, trebalo je još vremena da kršćanstvo pobijedi u tadašnjoj Rusiji.⁸ Nekoliko desetljeća kasnije, knez Vladimir pokušao je

³ „Mitologija“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41255>, 13. 8. 2021.

⁴ Belaj, Vitomir, *Hod kroz godinu*, Golden marketing, Zagreb, 1998., 13.

⁵ Isto, 16.

⁶ Isto, 30.

⁷ Isto, 31.

⁸ Goldstein, Ivo – Grgin, Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi liber, Zagreb, 2006., 147.

uspostaviti poganski panteon te time ujediniti lokalna plemena. Izgradio je u tu svrhu slavenski poganski hram u Kijevu te je za vrhovno božanstvo proglašen Perun. Međutim, Vladimir nije uspio u svome naumu pa je 989. uspostavio sporazum s Bizantincima te prihvatio kršćanstvo i započeo naglo i intenzivno pokrštavanje svog naroda.⁹

O tim događajima govori *Kijevski ljetopis*, povijesni izvor koji sadrži i mirovne odredbe između poganskih Rusa i kršćanskih Bizantinaca. On nam svjedoči o izgradnji hrama u Kijevu, u kojem su bili kipovi slavenskih bogova kao što je Perun kao vrhovno božanstvo te uz njega *Hrs*, *Dažbog*, *Stribog*, *Semargla* i *Mokoš* kao jedino božanstvo ženskoga roda.¹⁰ Stoga je *Kijevski ljetopis* jedan od bitnijih dokaza o poganstvu među istočnim Slavenima toga doba.

Za razliku od siromašnih izvora o poganstvu istočnih Slavena, izvori o poganstvu zapadnih Slavena su bogatiji. Razlog tome je činjenica da su se neki zapadni Slaveni pokrstili kasnije od istočnih, točnije u 12. stoljeću. Vrlo bitan dio izvora bila su djela i opisi koje su prikupljali tadašnji kršćanski misionari o vjerovanjima tih naroda prilikom pokrštavanja.¹¹

Kako se slavenski panteon sastojao od niza bogova među kojima je uspostavljena svojevrsna hijerarhija, na sljedećim stranicama ovoga rada analizirat ćemo neke od najbitnijih božanstava stare slavenske, time i hrvatske, vjere.

3. Perun i Volos

S obzirom na to da je Perun u Slavena bio smatran vrhovnim božanstvom, našao se prvi na našoj listi. No, usporedno s Perunom analizirat ćemo još jedno

⁹ Isto, 148.

¹⁰ Belaj, *Hod kroz godinu*, 33.

¹¹ Isto, 34.

božanstvo, a to je Volos. Iako se radi o potpuno različitim božanstvima, njihove analize ovise jedna o drugoj jer su Perun i Volos jedno drugome suprotnosti.

Važan izvor informacija o međusobnom odnosu Peruna i Volosa upravo je *Kijevski ljetopis*. U pogodbi koju je 907. sklopio ruski knez Oleg s Bizantom¹² spominju se oba boga: („...mir učiniše [Grci] s Olegom... a Olega odvedoše na rotu [sudbeno mjesto] i ljude njegove po ruskome zakonu, i zakleše se oružjem svojim, i Perunom, bogom svojim, i Volosom, skotjim bogom, i sklopiše mir.”). Vrlo bitna stavka ovoga teksta su pridjevi *svoji* i *skotji*,¹³ koji će nam podobnije objasniti ulogu obaju božanstava te njihov međusobni kozmički odnos.

Dakle, kada govorimo o europskom mnogoboštvu, uobičajeno je da svako božanstvo predstavlja i štiti određenu skupinu ljudi ili zanimanja, razne prirodne pojave i slično. Takav je slučaj i u slavenskome bajoslovlju. Pojam *drva života* osim u nordijskoj (*Yggdrasil*), nalazimo i u slavenskoj mitologiji. Mnoštvo je drevnih pjesama Slavena s vrlo sličnim opisima nečega što, po svemu sudeći, predstavlja drvo života. U svrhu pojašnjenja, usporedit ćemo tri pjesme, dvije ruske i jednu hrvatsku. Ovo je metoda koju je koristio Radoslav Katičić prilikom istraživanja.

Prva je pjesma ruska tužaljka koja opisuje sudbinu mladića koji je bio primoran zamijeniti svoj težački život vojnom službom za cara¹⁴:

–„Ne hujajte, vjetrovi, na ravnom polju, ne valjaj, ne tresi, zimo, bor, jer boru je stajati na suhoj uzvisini mučno, ma kakvi mučno, stajati mu je nemoguće; vodom to on korijen, ispire korijen, mladi hermelin dotrčava k korijenu, mladi korijen, korijen podjeda. S majčice Volge protječe voda, mladi korijen, korijen ispire, pa se boru suši vrh; nad vrhom viju se pčele kako se u mlada junaka viju kovrčavi uvojci, a njemu junačkomu teku suze.”¹⁵

Druga, ruska proljetna ophodna pjesma,¹⁶ glasi ovako:

¹² Isto, 46.

¹³ Isto, 47.

¹⁴ Katičić, Radoslav, *Božanski boj*, Ibis grafika, Zagreb, 2008., 40.

¹⁵ Isto, 41.

¹⁶ Na ist. mj.

-„Na vrhu tih drveta sokol je vio gnijezdo, u sredini tih drveta pčele viju gnijezdo, a u korijenu tih drveta hermelin je vio gnijezdo, hermelin je vio gnijezdo i izvodio malu djecu, izvodio malu djecu i puštao ih na sinje more.“¹⁷

Treća je hrvatska pjesma otoka Šipana:

*Rasla jela u osoju,
zelen bore u prisoju,
O javore, zelen bore,
lijepo ti t' je ukraj vode!
Iz stabra ti voda teče,
iz grana ti čele lete,
a vrhom ti biser rađa.
Lopće vodu kuničica,
čele kupi lisičica,
biser bere djevojčica.*¹⁸

Mnoštvo je pjesama sa sličnim ili istim motivima među slavenskim narodima, no fokusirajmo se trenutno na tri navedene pjesme, radi sažetosti ovoga rada. Dakle, u sve tri pjesme prepoznajemo motive stabla, pčela u sredini, na dnu je voda, bilo more ili rijeka, a uz vodu su hermelini, tj. kune i lisice.¹⁹

Možemo dakle utvrditi da je ovdje riječ o božanskom drvu, podijeljenom u tri zasebna dijela: vrha, sredine i korijena²⁰. Promatrajući pjesme iz primjera te mnoštvo sličnih pjesmi, možemo pokušati rekonstruirati božansko drvo kao božanski dom, u kojem svaki dio predstavlja područje kojim određeni bog vlada.

Kako su Perun i Volos uvijek suprotstavljeni jedan drugome, što možemo vidjeti i u zakletvi iz pogodbe koju je 907. sklopio ruski knez Oleg s Bizantom, možemo zaključiti da je i u ovoj situaciji riječ o suprotstavljanju. Točnije, da se spomenuti bogovi, Perun i Volos, nalaze na suprotnim stranama božanskog drva.

¹⁷ Isto, 42-43.

¹⁸ Isto, 43.

¹⁹ Isto, 44.

²⁰ Isto, 56.

Obratimo pozornost na to kako je u sve tri pjesme, dno drva uvijek povezano uz vodu: „*vodom to on korijen, ispire korijen*“, „*a u korijenu tih drveta hermelin je vio gnijezdo... i izvodio malu djecu, izvodio malu djecu i puštao ih na sinje more*“, „*Lopće vodu kuničica..*“. Ako k tome dodamo činjenicu da se među kipovima božanstava (Perun, Hrs, Dažbog, Stribog, Semargla i Mokoš) koje je knez Vladimir dao izgraditi i koji su bili postavljeni nad rijekom, *de facto* na vrhu iznad vode nije našao Volos, dolazimo do sljedećeg zaključka; sva božanstva, uključujući Peruna kao vrhovno, postavljena su *iznad*, što aludira na to da je Volosov kip morao biti postavljen *ispod*.²¹ Znači li to da Volosa kao boga možemo smjestiti na dno božanskog drva, koje je uvijek neposredno povezano s vodom?

Vratimo se opet na zakletvu kneza Olega, u kojoj se uz Volosa nalazi pridjev *skotji*. U doslovnom prijevodu možemo reći da je *skot* stoka ili blago. Ako uzmemo u obzir da te dvije riječi mogu dijeliti i isto značenje (uzmimo za primjer istarski dijalekt u Hrvatskoj u kojem se riječ *blago* često upotrebljava upravo za stoku), možemo zaključiti da je Volos bog stoke i blaga, pa dakle sveukupnog imetka.²²

Sa svim navedenim informacijama možemo zaključiti da je Volos bog vode, stoke i imetka te da ga se smješta „dolje“ u odnosu na druga božanstva. Preostaje nam razlučiti ponešto o njegovoj suprotnosti, vrhovnom božanstvu Perunu. Ako bismo Volosa smjestili na dno božanskog drva, Peruna bismo svakako smjestili na vrh, a to ćemo obrazložiti u daljnjem tekstu.

Vratimo se natrag na pjesme koje smo uzeli za primjer opisa svetog drva, božanskog doma. Pogledajmo motive koji se pojavljuju pri opisu vrha drva: „*...pa se boru suši vrh...*“, „*...Na vrhu tih drveta sokol je vio gnijezdo...*“, „*...a vrhom ti biser rađa...*“. Dakle vrh drva je suh, iz njega rađa biser (ili u nekim od povezanih pjesama zlato) te na njemu živi sokol (ili u nekim od povezanih pjesama orao). Priložit ćemo još jednu pjesmu koja ne opisuje božansko drvo, ali se pojavljuje sličan motiv orla:

„Orao se vijaše nad gradom Smederevom

Niktore ne čaše s njime govoriti,

²¹ Belaj, *Hod kroz godinu*, 50.

²² Isto, 47.

nego Janko vojvoda govoraše iz tamnice:
„Molim ti se orle, sidi malo niže
da s tobome progovoru: Bogom te brata jimaju
pođi do smederevske (gospode) da s' mole
slavnomu despotu da m' otpusti iz tamnice smederevske;
i ako mi Bog pomože i slavni despot pusti
iz smederevske tamnice, ja te ću napitati
črvene krvce turačke, beloga tela viteškoga.“

*Među moliškim Hrvatima, Italija, 1. VI. 1497*²³

Mnoštvo je pjesama u kojima se ti motivi ponavljaju pri opisu „gospodskoga dvora” te nam to ukazuje da je vrh stabla upravo dvor boga Peruna. Potkrijepit ćemo tu tvrdnju primjerom te priložiti jednu rusku novogodišnju pjesmu s jasnim opisom gospodskoga dvora, u kojem se ponavljaju motivi s opisa vrha božanskog drva:

-„Prolazila je koleda prije Božića. Napadao je prašak snijega bijeloga; a po tom prašku letjele su guske, labudovi, - koledari, nedorasli mladci, nedorasle, prekrasne djevojčice, sočili su iskali Ivanov dvor. A Ivanov dvor niti je blizu, niti je daleko, -niti je blizu, niti je daleko, na sedam stupova. Uokrug toga dvora srebrn je plot; oko toga plota sve svilena trava; na svakom kolcu u plotu je dragulj. U tom plotu stoje tri visoke palače, stoje tri visoke palače na vrhu zlatne. U prvoj je visokoj palači -svjetao mjesec, u drugoj visokoj palači - prekrasno sunašće, u trećoj visokoj palači - guste zvjezdice. Svjetao mjesec – to je gazda u kući, prekrasno sunašće - to je gazdarica, guste zvjezdice -mala dječica. Samoga pak gospodina nema doma, nema doma, nije se prigodilo: odjahao je u Moskvu sud suditi, sud suditi, red rediti. Pošto je presudio, pošto je odredio, jaše on doma: ženi nosi kabanicu od kunovine, kabanicu od kunovine, kapu od kunovine, a svojim sinovima po dobra konja, svojim kćerima po zlatni vijenac, svojim slugama po tople čizme.”²⁴

²³ *Narodne lirske pjesme, Stariji zapisi (do kraja 18. stoljeća)*, <https://www.scribd.com/document/370790587/Hrvatske-narodne-lirske-pjesme-starije-pdf>, 4. str., 26. 8. 2021.

²⁴ Katičić, *Božanski boj*, 101.

Možemo primijetiti kako ovdje „gazda dvora” nosi ime Ivan, no o tome ćemo podobnije kada budemo govorili o ostacima poganskih vjerovanja u kršćanstvu te kršćanskih ekvivalenata poganskih božanstava.

Ustanovili smo naime, da je Perun zasigurno „gore”, iznad Volosa, u njegovoj suprotnosti. No što još možemo reći o njemu iz navedenih izvora? Vratimo se ponovno na zakletvu, gdje se Volos naziva *skotjim bogom*, dok se Perun spominje u kontekstu *njihova boga*: „...i zakleše se oružjem svojim, i Perunom, bogom svojim...”. Perun je dakle knezu *svoj*, ili da drukčije formuliramo, Perun je *knežev*. Ako je Perun knežev bog, podrazumijeva se da je ujedno i bog oružja i rata.²⁵ Peruna se često naziva i „gromovnikom”, što bi ga činilo i bogom grmljavine i munja. Ostatke toga vjerovanja možemo pronaći lingvističkom analizom riječi slavenskih naroda. Pa uzmimo za primjer slovensku riječ *perûn*, slovačku riječ *perun*, poljsku riječ *piorun* koje u prijevodu znače „grom”.²⁶

Iz ovih, a i mnoštva drugih pjesama, može se vidjeti kako se orao ili sokol pojavljuju na vrhu, isto kao i Perun, te se povezuju s božanstvom. Možemo ustanoviti da je Perun bog gromova i munja, koji obitava na uzvisinama, na vrhovima brda i planina, da je zaštitnik vojnika i ratnika te ga se povezuje sa sokolom ili orlom. Nasuprot njemu stoji bog Volos, u nizinama ispod gora, bog vode, seljaka i stoke.

Ta se teza također može potvrditi analizom toponima te ćemo u ovom radu spomenuti toponime južnih Slavena. Dakle, postoji žal imena *Veles* uz ušće vinodolske Žrnovnice. U Makedoniji je poznat grad *Veles* nad kojim je brdo s vrhom naziva *Sv. Ilija* (u narednim poglavljima ovoga rada dotaći ćemo se ostataka poganskih vjerovanja u kršćanstvu te objasniti povezanost između Peruna i sv. Ilije). Vrlo zanimljiv primjer odnosa dvaju bogova imamo na Kvarneru, gdje se ispod vrha na Učki imena *Perun*, na obali nalazi naselje *Volosko*.²⁷ Osim toga, poznata nam je gora nad Žrnovnicom kod Splita, na kojoj se uzdižu tri vrha imena *Perunsko*, *Perun* i *Perunić*.²⁸

²⁵ Belaj, *Hod kroz godinu*, 47.

²⁶ Isto, 53-54.

²⁷ Isto, 66.

²⁸ Katičić, *Božanski boj*, 288.

4. Mokoš

Perun i Volos dva su božanstva slavenskog panteona o kojima imamo najveći broj izvora. Njihov božanski sukob i generalni odnos jednog prema drugome poznat nam je iz mnoštva pjesama, narodnih usmenih priča, toponima i sl. No, postoji još božanstava koja su povezana s njima, a jedno od njih je Mokoš. Mokoš smo već spomenuli kao jedno od božanstava koja su se nabrajala u Kijevskom ljetopisu. Zacijelo najzanimljivija stavka koju spominjemo kada govorimo o Mokoši je činjenica da je ona jedino spomenuto božanstvo ženskoga roda.

Sljedeća stavka koju odmah možemo uočiti redno je mjesto njezina spomena u nizanju božanstava u Kijevskom ljetopisu. Perun se kao bog spominje prvi, a Mokoš posljednja. Upravo su prvo i zadnje mjesto ona koja su istaknuta i povezana te se iz toga da zaključiti da su Perun i Mokoš božanski par.²⁹ Vratimo se na rusku novogodišnju pjesmu u kojoj se jasno opisuje božanski dom. U njoj možemo iščitati mnoštvo opisa, među kojima je i opis odnosa božanskog para: „...*stoje tri visoke palače, stoje tri visoke palače na vrhu zlatne. U prvoj je visokoj palači – svijetao mjesec, u drugoj visokoj palači – prekrasno sunašće, u trećoj visokoj palači – guste zvjezdice. Svijetao mjesec – to je gazda u kući, prekrasno sunašće – to je gazdarica, guste zvjezdice – mala dječica.*” Tu je pri spomenu svijetlog mjeseca očigledno riječ o bogu Perunu, što bi značilo upravo da se „prekrasno sunašće” odnosi na božicu Mokoš, njegovu suprugu.

Kult božice Mokoši također možemo potvrditi raznim toponimima. No, za razliku od Perunovih i Volosovih toponima, oni koji spominju Mokoš mogu se bitno razlikovati, iako je riječ o istom božanstvu. Dok boga Peruna pronalazimo u toponimima gora, brda i planinskih vrhova, boga Volosa pronalazimo u toponimima raznih voda, jezera, uvala

²⁹ Katičić, Radoslav, *Gazdarica na vratima*, Ibis grafika, Zagreb, 2011., 201.

i močvara. Čak pri analizi opisa božanskog drva smo ustanovili da se Perun nalazi na suhom vrhu, dok se Volos nalazi na vlažnom i mokrom dnu.

Neki od južnoslavenskih primjera toponima povezanih s kultom Mokoši su brdo *Mukušina* u istočnoj Hercegovini na Popovu polju, brdo *Mukoša* južno od Mostara, gorski vrhunac *Mošćica* iznad Duća.³⁰ Primjećujemo kako su svi navedeni toponimi vezani za mjesta koja se nalaze „gore”, kao što su brda i vrhovi gora. Odmah uočavamo kako je to ista vrsta toponima koja se veže uz boga Peruna. No, ono što je vrlo zanimljivo je činjenica da to nisu jedine vrste toponima koje povezujemo uz Mokoš. Naime, u Sloveniji postoji potok imena *Mokoš*,³¹ a u Hrvatskoj postoji primorsko naselje *Mokošica* kod Dubrovnika. Dosad spomenuti toponimi voda, kao što su jezera, mora i rijeke bili su isključivo povezani s bogom Volosom, nikako s Perunom. No, Mokoš se spominje i u toponimima gora i u toponimima voda. Također se spominje kao *gazdarica* u opisu božanskog doma. S obzirom na redoslijed njihova spominjanja, ustanovili smo da su Perun i Mokoš božanski par. No, s obzirom na to da se uz Mokoš vezuje i vlaga i voda, što su očigledni atributi boga Volosa, možemo li konstatirati da je Mokoš bila i Volosova supruga? Ako već ne supruga, možemo li govoriti o nevjeri između božanskog para?

Izvori nam potvrđuju da je u vjerovanju Slavena božica Mokoš doista bila povezana i s Perunom i s Volosom. Čak se u istočnoslavenskim društvima nakon prelaska na kršćanstvo Mokoš povezivala s promiskuitetom i neprihvatljivim ponašanjem te je njezin lik „božice majke“ prešao u lik „lake žene“.³²

Mokoš su posebno štovale žene te joj se molile kada im je bila potrebna pomoć pri začeću ili u trudnoći. Često je prikazivana kao žena koja prede, što se može povezati s idejom da ona kao božanstvo kroji sudbine ljudi. Žene su joj često ostavljale darove i žrtve koje su najčešće izrađivale od komada vune ili kakvog prediva, ostavljanog pored vode ili uz kućno ognjište.³³

³⁰ Isto, 211.

³¹ Na ist. mj.

³² Isto, 209.

³³ Isto, 204.

5. Jarovit i Mara

Božanski par, Perun i Mokoš, imao je djecu. To možemo uvidjeti i analizom spomenute ruske novogodišnje pjesme u kojoj se gazda dvora opisuje kao Mjesec, gazdarica kao Sunce, a njihova djeca kao zvjezdice. Iako su imali mnoštvo djece, dvoje je najbitnije: Jarovit i Mara. Iako su bili brat i sestra, i oni su bili božanski par te je njihova sveta svadba jedan od bitnijih događaja u mitologiji Slavena. Osim kao Jarovit i Mara, negdje se pojavljuju kao Jarilo i Morana te u još nekim sličnim izvedenicama tih imena kao što su Juraj, Jure i ostali.

Iako su Jarovit i Mara brat i sestra, a i muž i žena u isto vrijeme, u Slavena se ta činjenica drukčije interpretirala. Mit o božanskoj svadbi među slavenskim narodima ima neke jednake značajke, no i neke različite. Dok u ruskoj predaji takav odnos rezultira tragedijom te Jarovit završi mrtav, u južnoslavenskoj predaji je situacija suprotna. U Slavoniji čak postoji izreka: *bratac sestru poljubio*, a na Kvarneru: *bilo bi mi drago da si mi ljupčica, a još mi je draže da si mi sestrica*. Kako znamo da incest nije bio društveno prihvaćen na tim prostorima, preostaje nam zaključiti kako su za božanstva vrijedila drukčija pravila nego za ljude.³⁴ Božanska svadba vrlo je bitna u slavenskoj mitologiji jer prikazuje godišnji ciklus te mijenjanje godišnjih doba. Sve započinje s Jarovitom koji stiže iz daleka u grad svojega oca, Peruna, kako bi oženio svoju sestru, Maru, koja ga čeka.³⁵ Da bi došao na odredište, Jarovit, tj. Jarilo, mora prehodati mukotrpan put, pun prepreka i nimalo lak. Čineći to svladavajući prepreke i hodajući uporno dalje kako bi stigao do Mare, Jarilo potiče rast biljaka te obnovu prirode. Jarilo, dakle, započinje rodnost godine svojim hodom te budi prirodu koja se uspavala tijekom zime. Primjere toga imamo u dvije ophodničke pjesme koje glase: *kud Jura hodi, tud polje rodi te: kud Đuro odí, tud polje rodi*.³⁶

Nakon teškog i dugog hoda, Jarilo stiže u *zelen lug* pod Perunovim *gradom* gdje čeka svoju nevjestu. Slijedi vjenčanje koje će nagovijestiti smjenu naraštaja bogova te

³⁴ Katičić, Radoslav, *Naša stara vjera*, Ibis grafika, Zagreb, 2017., 165-166.

³⁵ Isto, 168.

³⁶ Isto, 169.

nakon Peruna, Volosa i Mokoši, Jarilo i Mara postaju glavni likovi.³⁷ Dok je Jarilo čeka u zelenom lugu, Mara se u očevu gradu sprema za svadbu. Opis toga pronalazimo u strofi jurjevske ophodničke pjesme iz Turopolja:

Kukavica zakukuvala – kirales!
Zelenom lugu na suhom drugu – kirales!
Aj, to ni bila kukuvačica – kirales!
To je bila mlada nevestica – kirales!
Nevestica po gradu se šeće – kirales!
Po gradu šeće, deverke budi – kirales!
Devet deverkov koje brajnekov – kirales!
„Stante se gore, devet deverkov – kirales!
Juraj je došiel, zelen naš Juraj – kirales!
Eto vam mene zelenom lugu – kirales!
Zelenom lugu na suhom drugu – kirales!

U pjesmi Mara, koja se sprema za svadbu, budi devet djevera, koji su ustvari njenih devetero braće, a ujedno i Jarilova braća.³⁸ Naposljetku se Jarilo i Mara sastaju u zelenom lugu. Jarilov težak „hod kroz godinu“, kako ga je nazvao Vitomir Belaj, ustvari označava smjenu godišnjih doba i ciklusa, rast i plodnost proljeća te zatišje života u prirodi tokom jeseni i zime.

Već smo spomenuli da se Mara negdje pojavljuje i kao Morana. Iako oba imena predstavljaju isto božanstvo, imena imaju različite karakteristike. Mara predstavlja mladu djevojku, nevjestu pred udaju, dok Morana predstavlja isto božanstvo, ali kao staricu.³⁹ Nakon nevjere svoga muža, Mara mu se osvećuje tako da ga tjera s dvora, a u pomoć joj stižu braća/djeveri. Pomažu joj u osveti te gađaju strijelama Jarila, koji je tada primio oblik konja, te ga naposljetku ubijaju.⁴⁰ Mlada Mara, ogorčena zbog nevjere, s vremenom postaje Morana, zlokobna starica.⁴¹ To se može povezati sa smjenom godišnjih doba, gdje je u proljeće Mara puna života, a zimi stari i energija se uspavljuje, do ponovne obnove u proljeće, kada ciklus kreće ispočetka.

³⁷ Isto, 170.

³⁸ Isto, 172.

³⁹ Isto, 188.

⁴⁰ Isto, 177.

⁴¹ Isto, 188.

6. Kalendar i slavlja

Mnoštvo je slavlja i rituala koje su stari Slaveni, među njima i Hrvati, održavali u slavu svojih bogova. Često ostatke tih vjerovanja možemo pronaći u kasnijim kršćanskim slavljinama. Poganski rituali usko su vezani uz smjenu godišnjih doba te je to bilo vrlo bitno, kao što smo već konstatirali kroz odnos Peruna i Volosa te božansku svadbu Jarovita i Mare. Plodnost zemlje bila je od krucijalne važnosti, bez funkcionalne poljoprivrede narod bi bio gladan. Obradit ćemo slavlja i rituale kroz godišnja doba, počevši od zime.

6. 1. Koleda

Prvo slavlje koje ćemo spomenuti odvijalo se zimi, a riječ je o koledama. Koleda su ophodi u doba zimskoga solsticija (božićni, novogodišnji i za Tri kralja), kojima skupine momaka (*koledari*), uz izvedbu osobitih pjesama ili izvođenje kratkih prizora vjerskoga sadržaja, žele sreću pojedinomu domu te rodnost usjeva i priploda. Zauzvrat ih ukućani daruju. Obredni ophod u doba zimskoga solsticija ili početka nove godine poznavali su svi indoeuropski narodi, pa se smatraju pretkršćanskima.

Običaj koleda poznavali su svi Južni Slaveni. U Hrvatskoj se duže zadržao u Primorju, Istri, Lici (gdje se javlja i pod imenom *fijole*), Dalmaciji, kao i u gradišćanskim Hrvata. Koledarske pjesme (s obveznim pripjevom *koledo!* odn. *fijole!*) regionalno se razlikuju, pripadajući različitim glazbenim tradicijama. No osim toga, koleda su također naziv za obredne vatre (krijesovi), koje su se u hrvatskom sjeverozapadnom obalnom i otočnom prostoru palile ne samo za božićno-novogodišnje blagdane, već i za Jurjevo (23. IV.) i Ivanje (24. VI.).⁴²

Definicije koje smo naveli odnose se na već kršćansko poimanje koleda. No, izvori nam govore da koleda vuku svoje korijene iz poganskih vjerovanja prije prihvaćanja kršćanstva. Kako su nam pisani izvori oskudni, analizom kasnijih zapisa pokušat ćemo rekonstruirati poganske korijene toga običaja.

⁴² „Koleda“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32376>, 28. 8. 2021.

Koleda kao običaj jest slavenski, no Slaveni nisu jedini narod koji je održavao obrede u to doba godine. U Skandinaviji se slavio Jul, u Rimu saturnalijske i Januarske kalende, pa možemo zaključiti da su mnogi indoeuropski narodi i prije prihvaćanja kršćanstva u vrijeme zimskog solsticija održavali obrede i slavlja.⁴³

Uzmimo za primjer hrvatsku koledsku pjesmu s otoka Krka:

*Ovo su van kolejani, fiole,
Ki su bili lani, fiole
Našli smo mu vrata,
Dobru sucu u dvore.
Da bi, Bože, zlata
Čin pozlatit vrata!
Pred dvoron mu zelen bor:
Pod njen igra vranjin konj
Zlatnin sedlon osedlan,
Zlatnu uzdu obuzdan.
Na njen jaše mlad junak.
Ki je ta mlad junak?
Ni to mlad junak,
Već sveti Juraj oružnik,
Ki nan budi pomoćnik
U sve naše potrebe.
Orebice bilice,
To su naše diklice:
Jone lipo poju,
Dobro leto zovu,
Jod šenice klasi,
Dugi kako pasi.
Čuda nan je hoditi,
'Ko ćemo ča dobiti.
Bura snigon vije,
Postoli su jutli,
Nutri blato švrčka,
Šilo manka, dretve ni!...⁴⁴*

Ako usporedimo ovu pjesmu s opisom božanskog doma te kasnijeg odnosa između Jarila i Mare, prepoznat ćemo više motiva koji se podudaraju kao što su zlatna vrata, zelen bor pred dvorom, konj sa zlatnim sedlom, mladi Juraj, dug hod kako bi

⁴³ Lozica, Ivan, „Došli smo vam kolendati“, *Narodna umjetnost*, 36, 2, 1999., 71.

⁴⁴ Belaj, *Hod kroz godinu*, 146-147.

došli do boljitka (Jarilov težak hod kako bi došao do nevjeste, smjena godišnjih doba, rađanje prirode nakon zime).

Priložit ćemo još jednu koledsku pjesmu s područja Hrvatske, točnije iz Pokuplja:

*Pred kuću zelen zbor,
Konj uranec pervezan,
Na urancu sedalce,
Po sedalci zibelka,
Po zibelki sinek mlad,
Na sincu je kapica,
Na kapici rožica,
Na rožici ptičica⁴⁵*

Ovdje je dakle riječ o rođenju djeteta, u ovom slučaju Perunova sina Jarovita. Što se kasnije s djetetom događa, saznajemo u drugoj koledi:

*Ak' nas nete darovali
Mi vam bumo sinka krali,
Sinka krali, otpelali,
Otpelali med rožice,
Med rožice, fijolice,
Među rajске djevojčice⁴⁶*

Ovdje koledari očigledno prijete otmicom Perunova sina ako ne dobiju darove. Sljedeća koleda, ovoga puta srpska, glase ovako:

*Na njem ćemo Boga molit
Za staroga za badnjaka
Za mladoga za božića...⁴⁷*

Božji sin, dakle Perunov sin, ovdje se naziva „božić“. Među Južnim Slavenima blagdan Božića i u današnje vrijeme označava rođenje boga, u kršćanskom smislu Isusa Krista. Ovdje jasno vidimo poveznicu između blagdana koji se slavi kao kršćanski i ostataka poganskih vjerovanja prije kršćanstva. No, u navedenim koledama ne saznajemo kamo će koledari odvesti mladoga božjeg sina ako ne prime darove. Jedna od teorija je da će ga odvesti bogu Volosu u podzemlje.⁴⁸ Ako je tako, možemo

⁴⁵ Isto, 155-156.

⁴⁶ Isto, 157.

⁴⁷ Isto, 158.

⁴⁸ Isto, 156.

to povezati s Jarilovim mučnim i dugim hodom „iz daleka“, kako bi stigao u očev (Perunov) grad i došao do svoje sestre/nevjeste.

6. 2. Poklade

Nakon koleda tj. Božića, slijede poklade. Običaj je to koji je rasprostranjen po čitavom svijetu, od Rio de Janeira do Venecije. Mi ćemo se fokusirati na europsko, a posebice na hrvatsko područje. Mnoštvo je naziva za same poklade, kao što su karneval, fašnik, maškare, i mnogi drugi ovisno o podneblju, no svi imaju nešto zajedničko. To je kalendarski običaj smješten u razdoblje između Bogojavljenja (6. I.) i korizme. Obilježavaju ga maskirani ophodi i zabave, veselje, ludovanje i razuzdanost te obilje jela i pila. Vrhunac je događanja u posljednju nedjelju, ponedjeljak i utorak (*pokladni utorak*) prije Pepelnice (Čiste srijede).

Korijeni su običaja pretkršćanski i u prvom redu magijskoga, apotropejskoga značaja: prerušavanjem, oblačenjem odjeće s naopake strane, zaglušnom bukom, sipanjem pepela i sl. trebalo je otjerati zimu, demone i zle sile te odbiti njihovo djelovanje od ljudi, stoke, domova i usjeva. Poklade se povezuju i s nizom srednjozimbkih i pretprolječnih svetkovina i kultova antičkog svijeta, posebice rimskoga. To su bile *saturnalije* (17.–24. XII.), razdoblje obrnutoga reda i nekažnjive kritike društvenog poretka; *kalende* (u siječnju), poznate po preoblačenju muškaraca u žene i životinjskim maskama; pomični blagdan *kompitalije* (između 15. XII. i 5. I.), kada su se častili predci i na zgrade vješale posebne lutke; pastirski blagdan *luperkalije* (15. II.), kojemu je smisao bilo poticanje plodnosti životinja i zaštita stada (od vukova i sl.). Unatoč otporu Crkve običaj poklada nastavio se i nakon kristijanizacije, ali su taj neposluh društvenim i vjerskim sponama, ludovanje te nepoštovanje spolnih i drugih društvenih tabua ipak bili kalendarski smješteni u razdoblje neposredno prije korizme, kao razdoblje „toleriranoga“ grijeha na koje se odmah nastavljalo razdoblje pokore i pokajanja.⁴⁹ Tim se događajem pokušalo utjecati na zbivanja u godini, spriječiti ponavljanje prošlih loših zbivanja te „privući“ dobru sudbinu.⁵⁰ Primjer takvog rituala su zvončari, skupine muškaraca u Istri i Primorju koji u specifičnom kostimu koji se sastoji

⁴⁹ „Poklade“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49035>, 30. 8. 2021.

⁵⁰ Mrvoš, Barbara, „Poklade kao zrcalo katoličke moralnosti u staroj kajkavskoj književnosti“, *Kroatologija*, 3, 2, 2012., 67.

od životinjske maske za glavu, gornjeg dijela tj. majice na vertikalne pruge i zvona oko struka, koja služe upravo da svojom bukom tjeraju zle duhove i demone.

Kraj poklada obilježava se specifičnim ritualom. Lutka napravljena posebno za to, većinom od slame, vješa se na određeno vidljivo mjesto u gradu ili selu. Mnoštvo je naziva za lutku, ovisno o podneblju, kao što je *krnjo* u Dalmaciji te *pust* u Istri i Primorju. Slamnata lutka predstavlja sve loše što se dogodilo u protekloj godini te se uz pratnju maskiranih ljudi koji pjevaju pjesme o prošlim lošim događajima (često satiričnog sadržaja) javno pogubljuje vješanjem, paljenjem, utapanjem i slično. „Ubijanje“ pusta tj. karnevala označava pobjedu nad zimom i približavanje proljeća.⁵¹

6. 3. Jurjevo

Jurjevo, blagdan sv. Jurja 23. IV., u hrvatskoj je pučkoj tradiciji često shvaćeno kao prvi dan proljeća, odnosno kao početak gospodarske godine. Na taj su se dan, posebice u sjevernim hrvatskim krajevima, unajmljivali, otpuštali i mijenjali sluge i pastiri. Imalo je i obilježja stočnoga blagdana: stoka se na Jurjevo svečano izvodila na pašu, često prvi put u godini, te kitila vijencima od proljetnoga cvijeća i drugoga bilja. Vjerovalo se da će ju ti vijenci cijelu godinu štiti od bolesti i drugog zla (vještica i sl.), a na povratku su se bacali na krov staje.⁵²

Jurjevo kao blagdan se ne slavi samo u Hrvata nego među više naroda ovog dijela Europe.⁵³ Obilježavalo je početak proljeća, vrijeme kad se zemlja i priroda ponovno bude. Nakon teške i hladne zime dolazi plodnost zemlje, toplina, više hrane i ostalih potrepština. Sve ovo nam zvuči poznato te je jasna asocijacija na svetu božansku svadbu Jarovita i Mare. Jarovit se pojavljuje, između ostalih imena, i kao Jarilo i kao Jura ili Juraj. Uzmimo za primjer slovensku jurjevsku pjesmu:

„Sveti Šent-Juri kuca na dveri
Ima jednu hlačinicu zelenu, jednu crvenu
Tek je došao u zemlju
Sve ga je već veselo.
Ptičice u grmlju,

⁵¹ Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb, 1988., 13-14.

⁵² „Jurjevo“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29591>, 30. 8. 2021.

⁵³ Belaj, *Hod kroz godinu*, 169.

Kukavica u bukovlju.
Žuto cvijeće lijepo cvate
Svetomu se Šent-Jurju vesele.⁵⁴

Ovdje vidimo ponavljanje motiva iz pjesme koju smo analizirali pri objašnjenju božanske svadbe. Jura kuca na dvor nakon što je tek došao u zemlju, što je jasna asocijacija na božanski dvor svoga oca na kojem se Jarovit pojavljuje nakon teškog puta iz daleka. Spominju se i ptičice, no ptica kukavica je izdvojena. Prisjetimo se pjesme o božanskoj svadbi i motiva kukavice: „*Kukavica zakukovala – kirales! Zelenom lugu na suhom drugu – kirales! Aj, to ni bila kukuvačica – kirales! To je bila mlada nevestica – kirales!*“. Kukavica predstavlja njegovu nevjestu i sestru, Maru.

Sljedeća pjesma je iz Donje Lomnice:

*I ovo se klanja zeleni Juraj, kirales
Zeleni Juraj, zeleno drevce,
Zeleno drvce, zelene halje,
Zelene halje i jukune kape,
Jukune kape i jubričke sablje.
Tu nadelajte zelena Jurja,
Zelena Jurja, daleka puta,
I daleka puta, trudnoga hoda.
I kukuvačica zakukovala,
U jutro rano zelenom lugu,
Zelenom lugu na suvom drugu.
I stavite se vi mlade snašice.
Sve su djevojke zamuž otišle,
Samo ostala Mara djevojka.
Mara djevojka po gradu šeće,
Po gradu šeće, deverke budi,
Devet deverka, kaki brajenek,
Mara ima zlatnu jabuku,
Komu jabuka, komu djevojka,
Juri jabuka, Juri djevojka.*

⁵⁴ Isto, 175.

*Hajd zbogom, zbogom, vi dobri ljudi,
Mi vam falimo, bog vam naplati, kirales!⁵⁵*

Ako usporedimo pjesme, nevjerojatno je koliko je ponavljajućih motiva. Kao i dosad, Juraj stiže iz daleka *kukuvačici* u zelenom lugu, koja je zapravo Mara. Pri kraju pjesme jasno se vidi da su Juraj i Mara zapravo par: *Mara ima zlatnu jabuku, Komu jabuka, komu djevojka, Juri jabuka, Juri djevojka*. Mnoštvo je jurjevskih pjesama sa zajedničkim motivima koje možemo povezati s Jarilom i Marom te njihovom božanskom svadbom i ciklusom godišnjih doba.

7. Kršćanski ekvivalenti poganskih božanstava

Prelazak europskog žiteljstva s poganstva na kršćanstvo nije se dogodio preko noći. Iako je još davne 313. car Konstantin izdao Milanski edikt, prošla su stoljeća dok se većina europskih naroda nije pokrstila. Pokršćavanje je bio dug i kompliciran posao vladara i misionara te im nije uvijek polazio od ruke, pogotovo među ratnički nastrojenim plemenima i narodima. Kako bi se posao olakšao, često je dolazilo do zamjene određenih poganskih božanstava kršćanskim svecima. Na taj način u narodu su ostale karakteristike onog što im je dotad bilo poznato vjerovanje, međutim, s novim kršćanskim ruhom. Tijekom stoljeća poganski dio se gotovo izgubio te je kršćanska strana prevladala. Na isti način su preživjeli i određeni običaji i rituali. No, analizom izvora možemo primijetiti neke očite poveznice između kršćanskih svetaca i nekadašnjih poganskih bogova.

Uzmimo za primjer sv. Iliju, poznatog među Južnim Slavenima i kao sv. Ilija Gromovnik. Karakteristika njegova prikaza je ta da vozi ognjena kola te štiti od gromova.⁵⁶ Među Grcima se sv. Ilija pojavljuje kao *'Ηλίας*, zamjena za grčko pogansko božanstvo Zeusa, boga gromova i munja.⁵⁷ Sve su to karakteristike koje neodoljivo podsjećaju na boga Peruna. Mokoš, kao Perunova žena i majka božanske djece, svojevrsno se reinkarnirala u kršćanstvu kao Djeвица Marija, majka Božja.⁵⁸ Osim njih,

⁵⁵ Premuž, Vedrana, „Jurjevski običaji u Turopolju“, *Ethnologica Dalmatica*, 13, 2004., 33.

⁵⁶ „Ilija, sv.“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27074>, 31. 8. 2021.

⁵⁷ Belaj, Vitomir, „Poganski bogovi i njihovi kršćanski supstituti“, *Studia ethnologica Croatica*, 21, 2009., 180.

⁵⁸ Isto, 177.

Jarovit tj. Jarilo često poprima oblik sv. Jurja, također i sv. Ivana. Nesumnjivo je da su na području čitave Europe, tako i područja Hrvatske, razni poganski bogovi kroz godine i stoljeća dobili svoje kršćanske zamjene.

8. Zaključak

U suvremeno doba raste interes čovječanstva za mitologijom. Povezivanje s vlastitim korijenima i precima primamljiva je tema. No, istražiti možemo jedino onoliko koliko nam izvori dopuštaju. Slaveni šestoga stoljeća nisu bili pismen narod, stoga su nam pisani izvori vrlo oskudni. U ovom radu sažeto smo prikazali neke od vjerovanja Hrvata prije prelaska na kršćanstvo. S obzirom na skroman broj izvora, koristili smo se i kasnijim, novijim izvorima koje možemo povezati sa starijim vjerovanjima. Većina tih izvora su kršćanske tematike, no korijene vuku u starim poganskim vjerovanjima i običajima. Kako bismo upotpunili cijelo istraživanje, bilo je potrebno koristiti također izvore nekih drugih naroda, također slavenskih, s kojima su Hrvati dijelili staru vjeru. Među nekim narodima postoji veći broj izvora nego u Hrvata, stoga je to bilo od velike važnosti. Spomenuli smo neke od bitnih božanstava te njihove međusobne odnose i percepciju tih bogova u narodu. Također smo se dotakli običaja i slavlja od kojih se neka slave i u današnje doba. Mnoga od tih običaja su se ukorijenili u kasnije kršćanstvo, no vuku korijene iz nekadašnjih poganskih vjerovanja. Hrvatsko bajoslovlje nije do kraja istraženo te ostaje još prostora za buduća otkrića i spoznaje.

9. Literatura

1. Belaj, Vitomir, *Hod kroz godinu*, Golden marketing, Zagreb, 1998.
2. Belaj, Vitomir, „Poganski bogovi i njihovi kršćanski supstituti“, *Studia ethnologica Croatica*, 21, 2009., 169-197.
3. Bulat, Petar, „Pogled u Slovensku botaničku mitologiju“, *Narodna starina*, 11, 27, 1932., 1-26.
4. Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb, 1988.
5. Goldstein, Ivo – Grgin, Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi liber, Zagreb, 2006.
6. „Ilija, sv.“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27074>, 31. 8. 2021.
7. „Jurjevo“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29591>, 30. 8. 2021.
8. Katičić, Radoslav, *Božanski boj*, Ibis grafika, Zagreb, 2008.
9. Katičić, Radoslav, *Gazdarica na vratima*, Ibis grafika, Zagreb, 2011.
10. Katičić, Radoslav, *Naša stara vjera*, Ibis grafika, Zagreb, 2017.
11. „Koleda“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32376>, 28. 8. 2021.
12. Lozica, Ivan, „Došli smo vam kolendati“, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 36, 32, 1999., 67-83.
13. „Mitologija“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41255>, 13. 8. 2021.
14. Mrvoš, Barbara, „Poklade kao zrcalo katoličke moralnosti u staroj kajkavskoj književnosti“, *Kroatologija, časopis za hrvatsku kulturu*, 3, 2, 2012., 65-83.

15. *Narodne lirske pjesme*, Stariji zapisi (do kraja 18. stoljeća) <https://www.scribd.com/document/370790587/Hrvatske-narodne-lirske-pjesme-starije-pdf>, 26. 8. 2021.
16. „Panteon“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=46474>, 11. 8. 2021.
17. „Pantheon“, History.com Editors, History, A&E Television Networks, <https://www.history.com/topics/ancient-greece/pantheon>, 12. 8. 2021.
18. „Poklade“ *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49035>, 30. 8. 2021.
19. *Povijest 5, Kasno Rimsko Carstvo i rani srednji vijek*, glavni urednik hrvatskog izdanja prof. dr. Ivo Goldstein, Europapress holding d.o.o., Zagreb, 2007.
20. Premuž, Vedrana, „Jurjevski običaji u Turopolju“, *Ethnologica Dalmatica*, 13, 2004., 27-42.

10. Sažetak

Ovaj završni rad sažeto je obuhvatio tematiku starih vjerovanja Hrvata prije nego su prešli na kršćanstvo. Iako su pisani izvori oskudni, prisustvo slavenskog panteona u Hrvata može se dokazati kroz postojanje raznih toponima. Također, ostaci starih vjerovanja ukorijenili su se toliko da pronalazimo njihove tragove i u kasnijim kršćanskim vjerovanjima kroz razne pjesme, obrede i slavlja. Osim toga, neki od kršćanskih svetaca slavljenim na prostorima Hrvatske posjeduju jednake karakteristike kao neki od poganskih božanstava, štovanima prije prelaska na kršćanstvo. Iako su izvori skromni, nedvojbeno dokazuju kako su Hrvati nekada štovali slavenski panteon, kao i mnogi drugi slavenski narodi.

11. Summary

This paper summarized the topic of the old beliefs of the Croats before they converted to Christianity. Although written sources are deficient, the presence of Slavic pantheon among Croats can be proven through the existence of various toponyms. Furthermore, the remnants of ancient beliefs have taken root so much that we find traces of them in later Christian beliefs through various songs, rituals and celebrations. In addition, some of the Christian saints celebrated in Croatia have the same characteristics as some of the pagan deities, worshiped before converting to Christianity. Although the sources are modest, they unequivocally prove that the Croats once worshiped the Slavic pantheon, as did many other Slavic peoples.